

עִנְיָן חֵיל

★ לְפָרְשֵׁת כִּי תֵבֵא ★

על דרך הפשט בעומק העיון ובהרחבת הדברים
ונוסף בו עוד, קיבוץ הלכות ברכות המפוזרות, לפונדק אחד.

◆ גליון 195 ◆

הַסּוּד הַמְּתוּק

חמישים שנה חלפו מזמן שהוברחנו יחד עם כל משפחתי, מטריפולי בירת
לוב – לטורקיה, ומשם לארץ ישראל. מהבריחה עצמה איני זוכר הרבה,
רך בשנים הייתי, אך הבנתי שהיה זה מבצע נועז ומסוכן שבחסדי שמים
הצליח על הצד הטוב ביותר.
אלא שהורי היקרים ז"ל נאלצו להותיר אחריהם את כל רכושם בלוב, ועלו
לארץ הקודש ללא פרוטה אחת. עניים מרודים ממש!
קיבלנו דירה קטנה במקום שנקרא 'רמת פנקס' כיום שכונה באור יהודה.
רהיטים לא היו לנו, מלבד כמה ארגזי תפוזים ששימשו ככיסאות וגם
כארון אחסון... וזוג מיטות ברזל מחלידות.
לא היה קל בכלל, אך היינו מאושרים: נמצאים אנו בארץ הקודש משאת
נפשו של כל יהודי!

למחרת בואנו, הלך אבא ז"ל ללשכת משרד העבודה כדי להתעניין על עבודה כלשהי, בה יוכל לפרנס את בני הבית הרעבים ללחם. אבא חזר כעבור מספר שעות, וסיפר באושר על עבודה שקיבל במפעל צבאי הנמצא בלוד. המרחק מרמת פנקס ללוד אינו גדול במיוחד, אך אבא נאלץ לנסוע מדי יום, בשעה שאינה בוקר ואינה לילה, נסיעה ארוכה ומתישה באוטובוס ישן ומקרטע, במסלול מאסך שעבר על פני תחנות רבות, עד שהגיע לכביש האחורי של העיר לוד, שם היה יורד ומבוסס את דרכו בשבילי עפר, בגשם המרטיבו עד לשד עצמותיו, או בקיץ כשהחמה קופחת על ראשו, ובמשך שעה! הלך והלך, עד שהגיע עייף ומותש לשערי המפעל. במפעל עבד בעבודה פיזית קשה ומתישה - עד שעת אחר הצהרים מאוחרת, ואז נאלץ ללכת ולבוסס בחולות שעה ארוכה, עד שהגיע לפאתי העיר לוד, והמתין לאוטובוס במשך זמן רב, ושב לביתנו בשעת ערב מאוחרת מאד.

אבא הגיע בשעה כה מאוחרת - שכולם כבר ישנו! במשך מספר שנים ראינו את אבא רק בשבתות ובחגים! אך בשבת לא ניתן היה להכיר באבא את היהודי עמל הכפיים - שאינו רואה מנוחה במהלך השבוע. אבא ז"ל היה מנהל ביד רמה את שולחן השבת, שר ואומר דברי תורה מתוקים מדבש, מספר סיפורים, ומתענג על לימוד בצוותא עם כל אחד מהילדים. מעולם לא שמענו את אבא מדבר בשבת בדברים שאינם מעניין קדושת השבת.

באחד מהימים שמענו מאמא ע"ה על עול הפרנסה של אבינו, והצטערנו לשמוע שהאדם היקר הזה, שבטריפולי היה סוחר מצליח - נאלץ כאן בארץ הקודש, לבוסס דרכו שעות בחול, ולעבוד עבודה לא קלה כלל! לא פעם שאלנו את אבא בשבת, איך הוא מצליח להתמיד בעבודתו, חרף הקשיים, ובפרט כיצד הוא שורד את ההליכה בחול הרטוב או הלוהט, שעתיים כל יום?

אך אבא חייך ואמר שיש לו סוד שעוזר לו להחזיק מעמד... אך שבת היום לה' ולא כדאי לדבר מענייני עבודה...

היה זה ביום חם וקייצי במיוחד, אמא עמדה במטבחון הצר, סחטה תפוזים, והכינה עוגת שוקולד יפה ומרשימה. עוגה היתה דבר נדיר אצלנו גם בשבתות - מחמת העניות הגדולה, גם מיץ תפוזים לא היה דבר ששותים בשגרה בכל יום.

אמא הודיעה שהיום יש הפתעה! ולכך הולכים לישון מאוחר...

בדריכות רבה המתנו להפתעה, עד שבשעת ערב מאוחרת נפתחה הדלת - אבא עמד בפתח.

מעולם לא ראינו את אבא בשעה שחזר ממסעות עבודתו. הוא היה נראה כשבר כלי ממש, עייף מאד, בגדיו רטובים מזיעה, ונעליו מלאים בעפר דרכים. אך פניו קורנות מאושר!

אבא רחץ פניו וידי, והתיישב בכבודות, ואמר כשקולו רועד מהתרגשות: "ילדי היקרים, שאלתם אותי מה פשר הצלחתי לשרוד בעבודה כה קשה ומתישה, ובפרט כיצד אפשר ללכת כל יום שעתיים בחום ובקור? כעת הגיע העת לגלות את הסוד!"

עמדנו מביטים במתח רב באבא, והוא המשיך: "כל יום בדרך לעבודה אני משנן עמודי גמרא בעל פה מסדר נזיקין, עד שאני מגיע לשערי המפעל! האמינו לי שאני כלל לא מרגיש את הדרך הקשה, במוחי חולפות להם הוויות אביי ורבא - והם אשר מוליכות את רגלי! וכך גם בדרך חזור, מילותיה המתוקות של הגמרא אשר רוחש פי, מגרשות ומשכיחות את העייפות, וכשאני יורד מהאוטובוס בשעה מאוחרת בסמוך לבית, אני חש כביכול התעוררתי מחלום מתוק!

"ילדים יקרים, בואו תחגגו איתי, היום זכיתי בחסד השם, לסיים בעל פה את שלושת הבבות: בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא. מזל טוב! התכבדו מהמטעמים לכבודה של תורה!"

עוד שנים רבות המשיך אבא ז"ל לעבוד במפעל, ולהשתדל לפרנס את המשפחה, ומפעם לפעם זכינו להישאר ערים בשעת ליל מאוחרת ולחגוג עם אבא עוד סיום מסכת בעל פה!

אבא ז"ל הלך לבית עולמו בשיבה טובה, ואין זה פלא שזכה לראות דורות ישרים של תלמידי חכמים, המצטיינים בחשקת וידיעת התורה!

הלכות ברכות

(המשך)

סימן י"א

י. כשם שאסור למברך להפסיק בדיבור בין הברכה למצוה או האכילה, כך אסור לזה שיוצא ידי חובתו בשמיעה להפסיק בדיבור קודם שיתחיל במצוה או בהנאה.

יא. אם השומע הפסיק בריבור קודם שאכל, כ' הרמ"א ט"י קס"ז: והא דאם שח דברים בטלים, צריך לחזור ולברך, היינו דוקא ששח הבוצע [שהוא המבורך] קודם שאכל, אבל אם שח אח"כ לא הוי שיחה הפסק, אעפ"י שעדיין לא אכלו אחרים המסובים, כבר יצאו כולם באכילת הבוצע, כי אין צריכים כולם לאכול מן פרוסת הבוצע, רק שעושין כן לחבוב מצוה (רוקה ואור זרוע). ובמ"ב סקמ"ג כ': פי', אפילו הקיחו אח"כ הקומעים, ויולאים בצרכתו קודם שטעמו, ג"כ אין קפידא בדיעבד, הואיל וכבר חלה ברכת המצרך, מיהו לכתחלה בולאי אסור לכל אחד מהקומעים להפסיק קודם שטעמו. [מ"א].

יב. והנה זהו רק דעת הרמ"א, אבל כמעט כל האחרונים [הט"ז והמגן אברהם והאליה רבה ולקוטי הפרי חדש והגר"ז והח"י אדם והשיו"ר ברכה וההלכה ברורה, ונראה שכן הוא גם כן דעת הגר"א בביאורו] חולקים עליו, וס"ל ללא עדיף הקומע מהמצרך עלתו כששח קודם טעימתו שחוזר ומצרך, וה"ל הקומעים אם הפסיקו בצרכים קודם טעימתו שחוזרין ומצרכין. ובב"ב החיים אות ח"ן הוסיף ע"ז: וכתב מהריק"ש לראש למרן [הב"י] ז"ל שנהג כן והביאו הצרכ"י אות ג'. והגם דכתבו בצ"מ דכל לאיכא פלוגתא במלי דברכות אינו מצרך משום ספק ברכות להקל, ואפי' כנגד הרוב ואפי' כנגד מרן ז"ל, נראה דצ"ג ללא צינך בפיו, רק צוונא לא חושנין כ"כ לספק ברכות, ואזלינן בתר רובא, ואמרין כיון דסח אזלא לה הכוונה ולריך לצרך. ע"כ.

יג. אם המברך להוציא את חבירו שח קודם שטעם, כ' המ"ב שם: ודע עוד דאם המצרך שח קודם שטעם אף שהקומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה, דקוב אינס וולאים בהצרכה כמו שכתבתי בצ"ל ול"ע לדינא: ובבה"ל ד"ה אבל אח"כ, הביא ראייה שאין השומעים יוצאים בברכתו, אם שח המברך קודם שטעם, מהא דס"י ר"ג ט"ב דאין המברך מוציא אחרים אלא אם כן יאכל וישתה עמהם, ואז יוצאים בשמיעתו, אבל אם אינו אוכל ושותה עמהם, אף בדיעבד לא יצאו, דהא ברכתו הוי לבטלה, כיון שאינו אוכל בעצמו, ואיך יצאו על ידו. מ"ב שם סקמ"ד מהמ"א. וא"כ ה"ה כאן שכיון ששח המברך קודם שטעם, הוא עצמו לא יצא וברכתו לבטלה, וממילא לא יצאו גם השומעים.

יד. אבל הפמ"ג הביא ראייה מסי' ר"ט ט"ב שכ' הרמ"א בירך בפה"ג [על כוס, וסבור שהוא יין], ונמצא אח"כ שבכוסו מים או שכר, כשחוזר ושותה אח"כ יין [מכוס אחר] א"צ לחזור ולברך, ויוצא בברכה שבירך על כוסו אף על פי שהיתה בטעות, דהא דעתו היה לשתות ג"כ שאר יין, גם הוציא האחרים ששותין שם, ולכן ברכתו ברכה (תשובת מהרי"ל סי' צ"ב). הרי שמחמת שיוצאים האחרים בברכתו, נמצא שגם הוא יוצא עי"ז ואי"צ לברך, דהברכה יכולה לחול גם מצד המברך אם טועם מיד, וגם מצד השומעים אם הם טועמים מיד בלא הפסק, ואז יוצא גם המברך.

טו. אבל בבה"ל הג"ל דחה ראייה זו, משום ששם אין שום חסרון בברכה עצמה, ולא הפסק בין ברכה לאכילה, אלא שצריך שהברכה תחול על איזה דבר מאכל, ואם לא חלה על כוסו שלו משום שהיה של מים, הרי חלה על כוסם של אחרים שהיה של יין, והרי הברכה נאמרה גם על כוסותיהם שהיו אמורים לצאת בברכה זו ולשתות הכוסות, ומכיון שסו"ס היה לברכה על מה לחול, ממילא לא הוי לבטלה, וממילא יצא אף הוא בזה. משא"כ באופן שהמברך עצמו שח בין ברכה לאכילה, מיד היא מקולקלת שהיא לבטלה, ואין יוצאים בה כלל אף אחרים. ע"כ דחיית ההבה"ל.

טז. ולענ"ד אינו מובן, דאכתי נימא גם הכא, דהברכה יש לה לחול מב' צדדים, מצד המברך ומצד השומעים, וא"כ אע"פ שהמברך שח, ומצידו א"א לה לחול על לחמו, מ"מ לענין

השומעים שנתכוננו לצאת בברכתו על לחמם, נימא שחלה הברכה על הלחם, כיון שהם לא שחו ולגביהם אין הפסק. ואע"פ שלגביה דידיה אפשר שלא יועיל, דסו"ס הפסיק בשיחתו, מ"מ לגבי השומעים אמאי לא יועיל. [ואולי משום כך נשאר במ"ב בצ"ע וכנ"ל].

חלק ראשון

הכנה לראש השנה

- א. משנה [ראש השנה ט"ז, א']:
בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה - כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, ובחג נידונין על המים. ו'שם בגמ' תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח - מפני שהפסח זמן תבואה הוא; אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת - מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא; אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג - אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בראש השנה מלכיות וזכרונות ושופרות. מלכיות - כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות - כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה - בשופר.
- ב. והדבר תמוה עד מאד, שלענין דין התבואה בפסח, אמרה תורה להביא עומר כדי שתזכה התבואה בדין ותתברך, ולענין דין הפירות ג"כ אמרה תורה להביא שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו פירות האילן, ובסוכות אמרה תורה לנסך מים ע"ג המזבח, כדי שיזכו המים בדין, ויתברכו גשמי שנה. ורק לענין דינו של האדם עצמו בראש השנה, לא אמרה תורה להביא ולא כלום, וסגי במה שיעמוד האדם הזה העומד בדין, וימלמל בפיו כמה פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות ובוזה יזכה בדין? אתמהה?
- ג. עוד אמרו שם בגמ': אמר רבי אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? - אמר הקדוש ברוך הוא: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני. והדברים קשים להולמם, וכי משום שהבעל תוקע דקדק לקנות שופר של איל, [או הגבאי קנה עבורו שופר כזה] לכן כל המתפללים שם בביהכ"נ, נחשבים כאילו עקדו עצמו לפני הקב"ה ע"מ להשחט?
- ד. כ' בס' [מטה משה עמוד העבודה ר"ח אלול וראש השנה סימן תשעט] "אתם נלבים היום" בגימטריא "לעמוד לסליחות" (הגהות מנהגים אלול ל"ג). והמנהג הוא לעמוד לסליחות במוצאי שבת שלפני ראש השנה קודם עלות השחר, אם חל ראש השנה בחמישי או בשבת. לפי שאמרינן בפ"ק דע"ז (ג א) שהקב"ה שט ביי"ח עולמות כלילה, ובג' שעות אחרונות צבוקר הוא שט בעולם הזה, שנאמר (תהילים פת, יד) אליך ה' שועתי וצבוקר תפלתי תקדמך, לשון מהרא"ק (מהרי"ל ימים נוראים ה'). ואם חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי, אז מקדימין למוצאי שבת שהוא כ"א או כ"ב באלול. והטעם הוא כמו שכתב המרדכי בפרק קמא דראש השנה (סי' תש"ח) שתקנו חכמים להתענות ד' ימים לפני ראש

השנה, כנגד ל' ימים שמראש השנה ליום כיפורים שאוכלין בהם. ואלו הם שני ימים של ראש השנה ושבת בנתיים, וערב יום כפור. ואותן הימים שמתעניין מנהג לומר בהם סליחות. לכן כשיבוא ראש השנה ביום ב' או ביום ג' אזי אין לפני ראש השנה רק ג' ימים, לכן נריך להקדים הסליחות לשבוע שלפניו.

ה. וברמ"א [הלכות ראש השנה תקפ"א] ומנהג בני אשכנז עומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה; ואם חל ראש השנה ב' (או) ג', אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו (מנהגים). ובמ"ב סק"ו: משום שהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יוה"כ, ולעולם יתקרו ל' ימים מר"ה עד יוה"כ שלא יוכלו להתענות, דהיינו ב' ימים ר"ה ושבת שובה ועיו"כ, לכך נריך להשלים ל' ימים קודם ר"ה, וכדי שיהיה יום מסויים להתחלה, תקנו יום ראשון בכל פעם. ועוד טעם שקבעו ל' ימים, שכן מלינו בקרבנות, שטעונים ביקור ממנו ל' ימים קודם הקרבה, וכלל הקרבנות ב' פנחס כתיב 'והקרבתם עולה' וזר"ה כתיב 'ועשיתם עולה' ללמד שזר"ה יעשה אדם עצמו, כאלו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ל' ימים, לבקר כל מומי חטאתו ולקוב עליהם.

ו. פסיקתא רבתי פינחס פיסקא מ - בחודש השביעי ועשיתם עולה לה' (במדבר כ"ט ב') ובמקום אחר הוא אומר 'והקרבתם עולה לה' וכאן 'ועשיתם', אמר רבי יצחק למה ועשיתם, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עשו תשובה באילו עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים ואני מזכה אתכם ביום הכיפורים [ובורא] אתכם ברייה חדשה, כעניין שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וגו' (בראשית א' ו'). וכמה קרבנות נוסף, אמר להם עשרה, פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר עזים אחד לחטאת הרי עשרה, ולמה עשרה, כנגד עשרת ימי תשובה, ואם עשיתם תשובה בהם ואתם באים לפני ביום הכיפורים ואפילו יש [לכם] עונות מן הארץ ועד השמים אני מלבינם כשלו, וכן אמר להם הנביא רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם [וגו'] (ישעיה א' ט"ז), תשע מידות כתב כאן ישעיהו א, מז-יז רחצו, הזכו, הסירו רע מעלליכם מנגד עיני, חדלו הרע: (יז) למדו היטב, דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום, ריבו אלמנה. כנגד תשעה ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, ומה כתב אחריו: לכו נא ונוכחה יאמר ה', אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלו ילבינו (שם). דבר אחר למה עשרה, כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקדוש ברוך הוא והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקדוש ברוך הוא מזכה את עולמו, נמצאת אומר כאילו בו ביום נברא העולם. דבר אחר למה עשרה, כנגד עשרת הדברות שקבלו בסיני שהם סניגורים של ישראל, שלא קיבלו אותם אומות העולם וישראל קיבלו אותם מאהבה, [וכן] התקינו עשרה מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות כנגד עשרת ימי תשובה, אמר ישעיה: ועוד בה עשירה, ושבה והייתה לבער (ישעיהו ו' י"ג), אמר הקדוש ברוך הוא: בר"ה אני דן את עולמי, ובו ביום הייתי צריך לגמור את הדין, ולמה אני תולה עד עשרה ימים, כדי שיעשו תשובה עוד, ולמה 'עוד בה עשירייה', כדי שיעשו תשובה - 'ושבה', 'והייתה לבער' שאם עשיתם תשובה באילו הימים אפילו יש בכם כמה עונות אני מבערם ומזכה אתכם, ואם לא עשיתם בהם תשובה הוו יודעים שדינכם מתפסק ביום הכיפורים, ולא עשיתי בכם אלא אתם עשיתם בעצמכם, למה, שכך התקנתי לכם שתהיו תוקעים בשופר בראש השנה [כדי שתהיו] חרדים מתקיעת השופר להתקין עצמיכם לתשובה, אמר הנביא אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו (עמוס ג' ו') לפיכך אם יהיה רעה בעיר - וה' לא עשה [שם].

ז. והנה בגמ' [ברכות יז, א'] איתא רב ששחתי כי הוה יתיב בתעניתא, בתר דמצלי אמר הכי: רבון העולמים, גלוי לפניך, בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו; ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני. ובזוהר [פרשת שמות דף כ עמוד ב] עכשיו מי שיושב בתעניתו ומקריב חלבו ודמו אינו נצמק לחזור כלו לבן אלא באש דאר"י מתוך תעניתו של אדם מחלישין אבריו וגובר עליו האש, ובאותה שעה צריך להקריב חלבו ודמו באותו האש, והוא הנקרא מזבח כפרה, והיינו דרבי אלעזר כד הוה יתיב בתעניתא הוה מצלי ואמר גלוי וידוע לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהקרבתי לפניך חלבי ודמי והרתחתי אותם בחמימות חולשת גופי, יהי רצון מלפניך שיהא הריח העולה מפי בשעה זו כריח העולה מהקרבן באש המזבח

ותרצוני, נמצא שאדם הוא מקריב בתעניתו החלב והדם (והאש) והריח שעולה מפיו הוא מזבח כפרה ולפיכך תקנו התפלה במקום הקרבן ובלבד שיכתוין למה דאמרן.

ח. ולמדנו בזה, שהאדם צריך להקריב עצמו לבורא עולם, ויסוד תחילת הקרבן הוא ע"י התענית שמכחיש גופו חלבו ודמו, וזהו בימים שיכול להתענות בהן, וזוהי ההכנה העתיקה והותיקה קודם ר"ה. ובזה מבואר דבשאר המועדות אמר הקב"ה להביא קרבן לפניו מהתבואה ומהפירות ומהמים, אבל בר"ה אמרה תורה שיביא האדם את עצמו כקרבן לפני השי"ת, שהרי הוא עצמו העומד לדין.

ט. אמנם בר"ה גופו שאין מתענין בו, הרי שעיקר מעשה הקרבן, היא התפילה עצמה, שהרי נתקנה במקום הקרבן, ואיך תחשב התפילה כקרבן, רק באופן שתהיה בערך דומה לכחש התענית, שיכחש גופו בתפילתו, והיינו שיתפלל בהתאמצות גדולה למעלה מכוחותיו, בכל כוחו רוחו ונפשו, בכונה גמורה ובדביקות עליונה לבורא עולם, ויעמוד בתפילה בבחינה של מסירת נפשו לבוי"ת, ומילתנו אמורה כבר, שעיקר עבודת היום דראש השנה הרי היא התפילה, וצריך האדם להשקיע בזה כל מה שיכול ויותר מזה, כי קדוש היום לאדוננו, וזו העבודה המתבקשת והרצויה לפניו ית'. ולכן יסדו לנו בזה חז"ל, לומר מלכויות זכרונות ושופרות, שצריך לכוין בהם עד מאוד, ועיקר הכונה הוא בפסוקי התורה הנביאים והכתובים הנאמרים, שצריך להתרגש ולרגש נפשו במה שמזכיר בהם עניני מלכות הי"ת, וזכרונו, ונתינת התורה הק' במעמד הר סיני, ובהם צריך שידביק מחשבתו בבוי"ת ש בדביקות עליונה עד אין קץ.

י. ובזה הרי גופו ונשמתו ממש כקרבן ע"ג המזבח, וכשתוקעין בשופר בתפילת מוסף, הרי הוא כמי שעקד עצמו לפני השי"ת. וא"כ הרי מן הראוי הוא ללמוד ולהתבונן בפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות קודם ר"ה, כדי שבשעה שאומרם, יידע מה הוא אומר, ואז יהיה אפשר לו גם להתרגש מהמקראות הללו, ולהגיע לדביקות הנפש. וזה אמרה תורה שבראש השנה הביאו לפני את עצמכם, אמרו לפני מלכויות זכרונות ושופרות, באופן הנ"ל שזה עצמו הוא קרבן.

חלק שני

פרשת ביכורים

- א. (א) וְהָיָה כִּי-תָבֹא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וַיְרִשְׁתָּהּ וַיֵּשְׁבַת בָּהּ:
(ב) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁיתוֹ כָּל-פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בַטֶּנָּא וְהִלַּכְתָּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹקֶיךָ לְשַׁכַּן שְׁמוֹ שָׁם:
(ג) וּבָאתָ אֶל-הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הֵהָם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹקֶיךָ כִּי-בָאתִי אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ:
(ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָּא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹקֶיךָ:

(י) וְעָתָה הִנֵּה הִבְאֵתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרֵי הָאָדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי ה' וְהִנְחֹתוּ לִפְנֵי ה' אֶלְקֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֶלְקֶיךָ:
 (יא) וְשִׂמַּחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר גִּתְּוֹן־לְךָ ה' אֶלְקֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אִתָּהּ וְהַלְלוּ וְהַגִּדְוּ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ:

השאלות

- ב. הנה בפסוק ד' כתיב 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיַּדְּךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח ה' אֶלְקֶיךָ', וא"כ הטנא כבר איננו בידי הבעלים, אלא מונח על רצפת העזרה. ואילו בפסוק י', אחר שסיים לומר את כל המקרא בכורים, כתיב 'וְהִנְחֹתוּ לִפְנֵי ה' אֶלְקֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֶלְקֶיךָ', ואיך אפשר לו להניח הטנא אחר שכבר לקחו הכהן והניחו על רצפת העזרה. ועוד יש לדעת האם קורא את כל הפרשה אע"פ שאין הבכורים בידו, כי כן משמעות המקראות. ואמנם כ' רש"י עה"פ 'ולקח הכהן הטנא מידך' – להניף אותו. כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף. ועה"פ 'והנחתו' – מגיד שנוטלו אחר הנחת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא, וחוזר ומניף.
- ג. נמצא לפי"ז סדר הדברים כך הוא; א, 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיַּדְּךָ', והיינו שמניח ידו תחת ידי הבעלים ומניף, ומה שכתוב בלשון 'ולקח מידך', הוא משום שאחר התנופה המשותפת, אכן לוקח הכהן את הטנא מידי הבעלים ומניחו לפני המזבח. ולפי"ז לא נזכרה בפסוק זה תנופה כלל, אלא רק הלקיחה שאחרי התנופה, וא"כ צ"ב דמנ"ל כלל שצריך להניף את הבכורים, ומנ"ל שהכהן משתתף בתנופה זו, ואין הבעלים מניפים לבדם. ב, הבעלים מרים מריצפת העזרה את הטנא ואוחזו בידו ואומר כל פרשת בכורים, אבל זה לא נזכר כלל אפילו ברמז קל, רק נכתב 'וְהִנְחֹתוּ לִפְנֵי ה' אֶלְקֶיךָ', שמזה אתה למד שהיה קודם לכן בידי הבעלים. וצ"ב.

הסוגיא בגמ' מנחות

- ד. [מנחות ס"א א'] 'מתני'. אלו טעונות תנופה ואין טעונות הנשה: לוג שמן של מצורע ואשמו, והבכורים כדברי רבי אליעזר בן יעקב, ובגמ' שם אמרו 'והבכורים כדברי רבי אליעזר בן יעקב. לשמעני' ליה צעלמא לאמר צכוריס טעונין תנופה. מאי רבי אליעזר בן יעקב? דתניא: ולקח הכהן (ובשטמ"ק גרס 'ולקח הכהן הטנא מידך והניחו') - לימד על הבכורים שטעונין תנופה, דברי רבי אליעזר בן יעקב. מאי טעמא דראב"י? גמר יד יד משלמים, כתיב הכא ולקח הכהן הטנא מידך, וכתיב התם ידיו תביאנה, מה כאן – 'צכוריס' כהן אף להלן כהן, ומה להלן בעלים אף כאן בעלים, הא כיצד? כהן מניח ידו תחת ידי בעלים ומניף. ולימא נמי 'תנא למתניתין, והצכוריס כדברי ר' יהודה, 'לשמענין ליה נמי לאמר דבעי תנופה לצכוריס' דתניא, רבי יהודה אומר: והנחתו - זו תנופה, אתה אומר: זו תנופה, או אינו אלא הנחה שנייחוסו לפני המזבח? כשהוא אומר והניחו - הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים והנחתו? זו תנופה! אמר רבא: הואיל ופתח בו הכתוב תחלה. 'להכי נקט ר' אליעזר בן יעקב משום דהוא יליף טעמא מידיו דהוא רישא לקרא' רב נחמן בר יצחק אמר: הואיל ורב גבריה. שהוא חכם ביותר לקיימא לן (עירובין דף סז:): משנת ר"א [צ"י] קב ונקי.

ה. סיכום הסוגיא, דראב"י יליף גז"ש 'יד יד', בכורים משלמים ולהיפך. דבשלמים כתיב (ויקרא ז' ל') 'יָדָיו תְּבִיאֵינָה... אֶת הַחֹזֶה לְהַנִּיף אֹתוֹ תִּנּוּפָה לְפָנָי ה', הרי שהתנופה מפורשת שם, אבל לא משמע אלא שהבעלים מניפים, ומהגז"ש 'יד יד' ילפינן שגם הכהן מניף, משום שבבכורים נאמר "וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר הַטָּהוֹר מִיָּדָךְ", הרי שמדבר בכהן וא"כ גם בשלמים הדין הוא בכהן שמניף, ולהיפך שבשלמים נזכרת תנופה של הבעלים, ובבכורים לא נזכרת תנופה כלל, ומהגז"ש שמעינן דיש תנופה גם בבכורים, ושניהם מניפים. ור' יהודה נמי ס"ל דבכורים טעינים תנופה אבל יליף לה מדכתיב 'וְהִנְחִיתוּ לְפָנָי ה' אֶלְקֵיךָ', וס"ל ד'הנחה' זו פירושה 'תנופה', שאם היא הנחה ע"ג קרקע כפשוטה, אין לו מובן שהרי כבר נאמר לעיל 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָךְ וְהִנְחִיתוּ לְפָנָי מִזֶּבַח ה' אֶלְקֵיךָ', וא"כ תרי הנחות ל"ל, אע"כ ש'הנחה' זו האחרונה, אינה אלא 'תנופה'.

שאלות בסוגיא

- ו. ויל"ע בסוגיא זו. חדא, דמלישנא דמתני' 'והבכורים כדברי רבי אליעזר בן יעקב', משמע דיש מאן דפליג עליה דראב"י, ולדבריו אין הבכורין טעונין תנופה, וצריך לידע מי הוא החולק. ואין לומר דהוא ר' יהודה הנ"ל, שהרי גם הוא ס"ל שהבכורים טעונין תנופה, והתנא הומ"ל נמי כדברי ר"י, וכמבואר בגמ', א"כ לא בא לאפוקי מדר"י. וכן בברייתא 'דתניא, רבי יהודה אומר, מדלא כתיב 'אמר ר"י', משמע דאית מאן דפליג עליה דר"י, וס"ל דהבכורים אינן טעונין תנופה, ומי הוא החולק. ואמנם זה יש לדחות, דקאי על הדרשה של 'והנחתו' דדריש מינה ר"י לתנופה, וע"ז אית מאן דפליג, דמינה לא תשמע, אבל לא פליג אעיקר דינא דתנופה].
- ז. עוד צ"ב, מאי נפ"מ איכא בפלוגתא דראב"י ור"י. האם רק משמעות דורשין איכא בינייהו, או"ד דיש נפ"מ לדינא, וא"כ אפשר דמתני' דתנן 'כדברי ראב"י' אתי לאפוקי מדרשת ר"י. ומה ששאלו בגמ' 'ולימא כדברי ר' יהודה', זו גופא היא השאלה, דמדוע העדיפה המשנה למנקט כדברי ראב"י ולא כדברי ר' יהודה. וא"כ צריך לדעת מהי הנפ"מ הלזו.
- ח. עוד צ"ב תירוצא דרבא דנקטה מתני' כדברי ראב"י, משום דליף לה מ'ידו' דכתיב ברישא, אטו משום שדרשתו מוקדמת בתיבה אחת, נקטוהו במתני', זה תימא. ועוד דאמאי לא אמרו במתני' 'והבכורים טעונין תנופה כדברי ראב"י ור' יהודה. ואם תאמר דנקטו דוקא כראב"י ולא כר"י משום דבאמת יש נפ"מ לדינא ביניהם וכנ"ל, א"כ הא גופא קשיא, דמ"ט הכריעו כראב"י ולא כר"י, האם רק משום שדרשתו מוקדמת, אי"ז אלא דברי בן תימא. אכן לשינויא דדרנב"י ניחא, דכיון דרב גובריה נקטו הלכתא כוותיה, ולא הזכירו ר"י דפליג עליה ואין הלכה כדבריו. וא"כ נמצינו למדים דבאמת נחלקו ראב"י ור"י לדינא, וא"כ צריך לדעת מהי מחלוקתן.

ט. והיה אפ"ל, דהנפ"מ לדינא בין ראב"י ור"י הוא בדין שלמים, דראב"י דיליף לה מהגז"ש, נמצא דכהן מניף השלמים, משא"כ לר"י שהוא דרשא פרטית רק בבכורים, אין הכהן מניף השלמים. מיהו אין נראה כן מלשון המשנה, שהרי לא באה להשמיענו דין השלמים אלא דין הבכורים, וא"כ מחלוקת ראב"י ור"י היא בבכורים. לכן נראה לומר דהנפ"מ היא בבכורים גופא, דלר"י דיליף לה מ'זוהנחתו', לא שמענו אלא דין תנופה בבעלים, אבל בכהן לא שמענו שמניף כלל, ואילו לראב"י כיון דיליף בגז"ש, ע"כ שגם הכהן מניף וכנ"ל. וזה מרומז בלשון המשנה, דתנן 'והבכורים כדברי רבי אליעזר בן יעקב', דהיא לשון משונה ואינה מצוייה במשנה, וה"ט דבאמת לא באנו לשלול ממ"ד דאי"צ תנופה כלל, דא"כ הול"ל 'והבכורים', ואי"צ להדגיש 'כדברי ראב"י', אלא דבא לאפוקי מדר"י, וה"ק והבכורים [טעונין תנופה] כדברי ראב"י דס"ל שהכהן והבעלים מניפים יחד, ולא כדברי ר"י שרק הבעלים מניפים ולא הכהן.

מסכת בכורים פ"ג

מ"ו

י. אמנם במס' בכורים [פ"ג מ"ו] תנן 'עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלקיך (דברים כו) עד שגומר כל הפרשה. ר' יהודה אומר עד ארמי אובד אבי. הגיע לארמי אובד אבי, מוריד הסל מעל כתפו, ואוחזו בשפתותיו, וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו. וקורא מארמי אובד אבי, עד שהוא גומר כל הפרשה, ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא'. וחזינן הכא פלוגתא דתנאי, דלת"ק אין תנופה כלל, ור"י ס"ל דמניף הכהן עם הבעלים. ויל"ע בזה, דאמאי מייתי במשנה זו את דברי ר' יהודה, ולא דברי ראב"י כמו שנזכרו במשנה דמנחות הנ"ל. וביותר תקשי, דאם אכן יש נפ"מ לדינא בין שי' ראב"י לשי' ר"י וכמשנת"ל, ולר"י אין תנופה בבכורים אלא בכהן לבדו, הרי ודאי הו"ל למייתי דברי ראב"י דהוא ס"ל שניהם מניפים ולא דברי ר"י, דלפי"ז נמצאו דברי ר"י סותרים זא"ז. עוד צ"ב דבמשנה זו מבואר, דצורת התנופה היא שהבעלים אוחזין הכלי בשפתיו, והכהן מניח ידיו מלמטה, אבל לכאורה זה לא מקרי שהבעלים מניפים אלא הכהן, דמה שאוחזין הכלי בשפתיו, אי"ז צורת תנופה. ולשון רש"י כת"י במנחות [צ"ד א'] 'ועיקר תנופה צנעלים כלכתיב על כפי סנזיר', ומינה שמעינן נמי דזו צורת התנופה דמונח על כפיו, ואחיזה בשולי הכלי לאו תנופה היא. וכן במילואים דפ' תצוה 'וְשַׁמְתָּ הַכֶּלֶל עַל כַּפֵּי אֶהְרֹן וְעַל כַּפֵּי בְנָיו וְהִנַּפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה', ובפ' צו 'וַיִּתֵּן אֶת־הַכֶּלֶל עַל כַּפֵּי אֶהְרֹן וְעַל כַּפֵּי בְנָיו וַיִּנֶּף אֹתָם תְּנוּפָה'. וראב"י דיליף לה מגז"ש משלמים, בעינן תנופה כמו בשלמים, והתם הרי אין כלי כלל, ואין הבעלים אוחזין הבשר אלא מונח על כפיהם, וכמ"ש 'יָדָיו תְּבִיאֲנָה אֶת אֲשֵׁי ה' אֶת־הַחֶלֶב עַל־הַחֹזֶה יְבִיאָנוּ', שהחלב מונח על החזה, וידי הבעלים מלמטה, וכמפורש בברייתא מנחות הנ"ל 'הא כיצד? כהן מניח ידו תחת ידי בעלים ומניף', וא"כ אין מתני' דבכורים כראב"י.

השאלות וגיי' הגר"א

יא. ומעתה יקשה מאד כמאן אזלא מתני' הנ"ל דבכורים, והיא דלא כמאן, שהרי לראב"י מניח כהן תחת ידי הבעלים ומניף, ולר"י רק הבעלים מניפים, ובמתני' אמרו דלר"י אוחזים הבעלים בשפת הכלי והכהן מניח ידיו מלמטה ומניף. והנה הגר"א בגמ' סוכה [מ"ז ב'] הגיה ברייתא דר"י, דלפנינו איתא 'והנחתו - זו תנופה. אתה אומר זו תנופה, או אינו אלא הנחה ממש? כשהוא אומר והניחו - הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים והנחתו - זו תנופה, והגר"א הפך הפסוקים וגריס 'והניחו - זו תנופה. אתה אומר זו תנופה, או אינו אלא הנחה ממש? כשהוא אומר והנחתו - הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים והניחו - זו תנופה. והנה באמת לפי גירסתנו דרשת ר"י מוקשה מאד, דאם אמנם בא ליישב מה דנזכרו בפרשה ב' לשונות של 'הנחה', אבל אכתי אינו מובן, שאם מ"ש 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָיו וְהִנִּיחוֹ לְפָנָיו מִזֶּבֶחַ ה' אֶלְקָדָה', מיירי בהנחה כפשוטה, א"כ מה מהני לפרש מ"ש בסוף הפרשה 'וְהִנְחֵהוּ לְפָנָיו ה' אֶלְקָדָה', שהכונה לתנופה, אכתי תקשי איך בא הטנא לידי הבעלים בכדי להניפו, ועדיין לא נטלו אותו ממקום הנחתו הראשונה. וכ"ת שמיד בתחילת ההגדה חוזר ונטלו ממקומו, כל כי האי הו"ל לקרא לפרושי בהדיא. ועוד דא"כ שאתה אומר כן שיש כאן נטילה אחר הנחה ראשונה, אע"פ שלא נזכרה להדיא, א"כ שוב נפל ההכרח לפרש 'והנחתו' שהוא תנופה, ואפשר לפרשו בפשוטו, שאחר שנטלו ע"מ להגיד הפרשה, חוזר ומניחו על הקרקע. והרי זה הוא כל הכרחו של ר"י ש'והנחתו' הרי"ז תנופה ולא הנחה כפשוטה, שהרי כבר נאמר 'והניחו', ומדוע שוב מניחו. ועו"ק, דאיך תתפרש מתני' דבכורים שהכהן מניף, והרי ד"ז א"א למילף מ'והנחתו' דסוף הפרשה, ששם מיירי להדיא בבעלים.

יב. אבל לגיי' הגר"א א"ש, דלר"י קרא ד'והניחו' קמא מתפרש לתנופה, וזה מיירי בכהן, וקרא בתרא ד'והנחתו' זו הנחה ממש. אמנם אכתי יקשה גם לגיי' זו, דמנ"ל למתני' דהבעלים אוחזים בשפת הכלי. ועוד דעדיין קשה, דאחר שנאמר 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָיו הַטָּהוֹר או שהוא הנחה ממש, בין כך ובין כך, אין יותר הטנא ביד הבעלים, א"כ מה זה שאה"כ בסופה של פרשה 'והנחתו', דמהיכן בא לידיו שהוא מניחו עתה.

יג. והנראה לומר, דחדא קושיא מיתרצא בחברתה, והיינו דמאחר שנאמר 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָיו', ובסוף כתיב 'והנחתו' דמשמע שהכלי עדיין ביד הבעלים, מזה גופא למדנו שמ"ש 'וְלָקַח הַכֹּהֵן', אי"ז נטילה גמורה מידי הבעלים, אלא עדיין הבעלים אוחזים בכלי בשפתו למעלה, ואין הכהן אלא מניח ידיו למטה ומניפו לכל הרוחות כשהבעלים עדיין אוחזים בו, וכשמסיר הכהן את ידיו מהכלי, עדיין הכלי ביד הבעלים, ובאחיזה זו אומר ההגדה, ושפיר קאמר קרא בסוף הפרשה - 'והנחתו', שהרי הכלי בידם. הנה נתבררה בזה שי' ר"י דמתני'

דבכורים, דתנופה עושה הכהן לבדו, אך הבעלים אוחזים הכלי כ"ז ההגדה, ובברייתא הנ"ל נתפרש טעמו דיליף לה מ'זהניחו', וכנת'.

סתירת המשניות

ושי' הרמב"ם

יד. אלא דעתה תסתער עלינו התמיהה הגדולה שסותר רבינו הקדוש משנתו. דבמשנה דביכורים סתם לן כר' יהודה דכהן מניף, ובמתני' דמנחות הכריע כראב"י דכהן ובעלים מניפים יחדיו. והנה לשון המשנה דבכורים הוא 'עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהיך (דברים כו) עד שגומר כל הפרשה ר' יהודה אומר עד ארמי אובד אבי הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא'. והרמב"ם בפ' המשניות כ' ע"ז 'כבר ביארנו בפרק שלפני זה שהבכורים טעונין תנופה. ואין הלכה כר' יהודה'. והדברים תמוהים ומתמיהים. חדא שאם הבכורים טעונין תנופה, הרי ודאי גם ר"י ס"ל הכי. ותו דאם אין הלכה כר"י, כמאן הלכתא, האם כראב"י, והרי הרמב"ם ביד החזקה הביא המשנה כלשונה, [ביכורים פרק ג' ה"ב] 'המביא את הבכורים... נוטל הסל על כתפיו... וקורא ועודהו הסל על כתפיו הגדתי היום ליי' אלהיך וגו', ומוריד הסל מעל כתפיו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניף וקורא ארמי אובד אבי וירד מצרימה וגו' עד שגומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח בקרן דרומית מערבית בדומה של קרן וישתחוה ויצא, ומניין שהן טעונין תנופה שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך לרבות את הבכורים לתנופה, הרי שפסק כר"י ולא כראב"י. אמנם בהלכה י' שם כ' מצות עשה להתודות במקדש על הבכורים בשעה שמביאים, מתחיל וקורא הגדתי היום ליי' אלהיך כי באתי אל הארץ וגו' ארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה עד אשר נתת לי יי', והוא לשון הת"ק שם במשנה. וצ"ע בכל זה.

טו. והנראה בזה דיש לפרש המשנה הנ"ל דבכורים באופן שונה ממה שנראה על פניו. 'עודהו הסל על כתפו, קורא מהגדתי היום לה' אלהיך עד שגומר כל הפרשה' – אלו דברי ת"ק. ר' יהודה אומר עד ארמי אובד אבי- עד כאן דברי ר' יהודה. מכאן ואילך שוב הם דברי הת"ק – הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא'. וה"פ דל"פ ת"ק ור"י במשנה זו אלא באופן הקריאה, דת"ק ס"ל דקורה כל הפרשה כולה כשהסל על כתפו, ור"י ס"ל דקורא באופן זה שהסל על כתפו רק עד ארמי אובד אבי, ומכאן ואילך ממשיך לקרוא בלא הסל. ושורש המחלוקת במקראות דפ' בכורים דכתיב 'וּבְאֵת אֶל־הַפֶּהֶן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמַימָם הָהֵם וְאִמְרַת אֱלֹהֵי הַגְּדָתִי הַיּוֹם לֵה' אֱלֹקֶיךָ פִּי־בְאֵתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאֲבוֹתַינִי לָתֵת לָנוּ: וְאִחֲזִי כְתִיב וְלִקַּח הַכֹּהֵן הַטָּנָא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לַפְּנֵי מִזְבַּח ה' אֱלֹקֶיךָ: וְשׁוֹב כְּתִיב וְעֲנִית וְאִמְרַת לַפְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אֲבִי וַיֵּרֵד מִצְרַיִמָּה'. דר"י ס"ל דעיקר ההגדה היא מ' הגדתי היום' עד 'ולקח הכהן', ואז

טעון כלי, אבל מ"ש אח"ז 'וענית ואמרת', הוא דבר אחר, ואי"ז מדין ההגדה, ואינו טעון כלי. ות"ק ס"ל דכל הפרשה היא בדין הגדה וטעונה כלי, ומה שהפסיק באמצע הוא רק כדי לעשות תנופה, אבל עדיין אוחז הכלי וממשיך בהגדה. ור"י דיליף לתנופה מקרא ד'והנחתו', ס"ל דהנחה זו ד'ולקח הכהן והניחו', זהו סיום ההגדה, והתנופה היא אח"כ. ונמצא דבעיקר דין התנופה ובצורתה לא נזכרה כאן במתני' שי' ר"י.

טו. רק יש להסתפק בשי' ר"י, דעודהו הסל על כתפו קורא עד ארמי אובד אבי בלבד, דזה ברור שכשמגיע לארמי אובד אבי אז עושין התנופה וכמבואר, וזה לגם לת"ק, אלא שלת"ק אחר גמר התנופה חוזרין הבעלים ונוטלין הכלי על הכתף וממשיכין לקרוא, ולר"י אינו כן, אבל אין הדבר ברור מה עושה כעת. דאפשר דאחר התנופה מניח הכלי על הקרקע, ואין אוחזו כלל, וכך ממשיך לקרוא עד גמירא. אבל אפשר דממשיך לאחזו הכלי, אלא שאוחזו כמו בשעת התנופה שאוחזו בשפתותיו וכך ממשיך לקרוא ומניחו בסוף הקריאה. [ועי' בתויו"ט שדן בכ"ז ונסתפק בספיקות רבים, עיי"ש]

יז. והנה הרמב"ם עצמו בהלכות מעשה הקרבנות [פרק ט' ה"ה וה"ו] כ' 'שלמי יחיד שלשה מינין, האחד הוא הבא שלמים... וכיצד מעשה שלשתן, שוחט... ונותן האימורין עם החזה והשוק על ידי הבעלים וכהן מניח ידו תחת ידי הבעלים ומניף הכל לפני ה' במזרח'. הרי שבדין השלמים פ' דכהן מניח ידו תחת ידי הבעלים ומניף, ובדין הבכורים פ' דהכהן לבדו מניח ידו למטה אבל הבעלים אוחזים הכלי בשפתיו למעלה.

ישוב הסוגיא

יח. והנראה בזה, דהא דנחלקו רבא ורנב"י בגמ' מנחות הנ"ל, בטעמא דנקט התנא שם 'כדברי ראב"י ולא הזכיר את ר"י, הוא משום שחלוקים המה בביאור שי' ראב"י ור"י. דרבא ס"ל דלא נחלקו ר"י וראב"י באופן התנופה כלל, ואין מחלוקתם אלא בפי' המקראות וממילא במקור הדין דתנופה בבכורים. ונקט תנא כראב"י משום דפתח בו הכתוב תחילה, והיינו דלראב"י התנופה נעשית קודם אמירת 'ארמי אבד אבי' וכנת"ל, ולר"י דיליף מ'והנחתו', היא בסוף, ולכן נקט 'כדברי ראב"י' משום שמקדים התנופה. אבל רנב"י ס"ל דנחלקו ראב"י ור"י בעצם צורת התנופה, וכמו שיבואר.

יט. והשתא י"ל, דת"ק דבכורים הוא ראב"י ופליג עם ר"י בצורת התנופה, וראב"י עצמו ס"ל דיש הבדל בצורת התנופה בין שלמים לבכורים, דבבכורים הבעלים אוחזים בשפת הכלי העליונה והכהן מניף מלמטה, ובשלמים הכהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניפים יחד. ואע"פ דראב"י יליף לה בכורים משלמים בגז"ש ד'יד יד', ואיך אפשר שתהיה צורת התנופה שונה בזה מבוזה, י"ל דאין הגז"ש אלא לעיקר דין תנופה ושהתנופה בכהן, אבל לענין צורת התנופה לא ילפינן מהדדי, וטעם הדבר, משום דשאני שלמים מבכורים, דבשלמים אוחזים הכהן והבעלים בבשר עצמו, ומניפים אותו, אבל בבכורים הרי יש כלי, והכלי עצמו אין לו שייכות עם הבכורים, שהרי שנינו שם 'העשירים מביאים בכוריהם בקלות שנ

כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים והבכורים ניתנין לכהנים, ופי' הרע"ב 'סלי עניים ניתנים לכהנים וקלתות של עשירים מחזירים להן מכאן אמרו בחר עניא אזלא עניותא, והתו"ט כ' שם דהעשירים כלל לא היו נותנין הסלים לכהן, וא"כ עיקר דין התנופה צריך להיות בבכורים עצמם, והכלי הוא חציצה, אבל הוא גזה"כ שיניפו ע"י הכלי, שנאמר 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָךְ, וא"כ שונה דין תנופה בכלי מתנופת הבשר עצמו, דבבשר זו צורת התנופה שמונח על הידים, וכנת"ל בדברי רש"י דילפינן לה מקרא ד'וְנָתַן עַל-כַּפְּי הַנְּזִיר, דזו צורת התנופה, וא"כ הבעלים מניחים את ידיהם תחת הבשר, והכהן גם הוא מניח את ידיו תחת הבשר, דאין שם צורת תנופה אחרת. אבל בבכורים דבלא"ה אין התנופה מתקיימת בפירות עצמם אלא בכלי שמונחים בתוכו, וזה מגזה"כ, א"כ כל שאוחז הכלי ומניפו הו"ל תנופה מעלייתא, שלא נתפרש בשום מקום צורת התנופה בכלי, וא"כ שפיר קאמר ראב"י דהבעלים אוחזים בשפת הכלי למעלה והכהן מלמטה וכך מניפים שניהם ביחד. וא"ת מנ"ל דהכהן למטה והבעלים למעלה, אימא איפכא, י"ל כיון דא"ק 'וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדָךְ' וילפינן מכאן דין תנופה, ש"מ דעיקר תנופה בביכורים הוא בכהן. ומ"ש רש"י הנ"ל דעיקר תנופה הוא בבעלים, זה מיירי בתנופת בשר בשלמים ובנזיר, ולכן שם הבעלים קודמים והכהן תחתם. ור"י דיליף לה לתנופה מקרא ד'וְהִנַּחְתוּ ס"ל דרך אחד מניף, ותלוי בגירסאות, דלגירסתנו דהלימוד הוא מ'וְהִנַּחְתוּ, דקאי אבעלים, א"כ הבעלים הם המניפים, ולגי' הגר"א דיליף לה מ'וְהִנַּחְתוּ, דקאי אכהן, א"כ הכהן הוא המניף, ומ"מ רק אחד הוא המניף ולא שנים. ומכיון דס"ל לתנא כשי' ראב"י דרב גובריה, ממילא נקט במתני' כשי' ראב"י וכמו שסתם לן במשנה בבכורים וכנת"ל.

חלק שלישי

פרשת וידוי מעשרות

- א. כִּי תִכְלֶה לְעֹשֶׂר אֶת-כָּל-מַעְשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בַשָּׂנֶה הַשְּׁלִישִׁת כַּשֶּׁתַּגְמוּר להפריש מעשרות של שנה השלישית, קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית, שנאמר (דברים יד, כח) מקלס שלש שנים תוליא וגו'. נאמר כאן מקץ, ונאמר להלן (ספ לא י) מקץ שבע שנים, לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל, אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות, תלמוד לומר כי תכלה לעשר, מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין זו, וזהו פסח, שהרבה חילנות יש שנלקטין אחר הסוכות, נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית, וכל מי ששהה מעשרותיו האריכו הכתוב לבערו מן הבית.
- ב. שָׁנַת הַמַּעְשֶׂר שְׁנֵה שָׁנִים שָׁאִין נוהג בה אלא מעשר אחרת משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה, ששנה ראשונה של שמיטה נוהג בה מעשר ראשון, כמו שנאמר (במדבר יח כו) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר, ומעשר שני, שנאמר (דברים יד כג) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר לגנד תירושך ויאהרדך, הרי שני מעשרות, וזו ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג

מאותן שני מעשרות אלא האחד ואיזה, זה מעשר ראשון. ותחת מעשר שני תן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי ונתת ללוי. את אשר לו הרי מעשר ראשון. לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני.

ג. וְנָתַתָּה לַלְוִי לַגֵּר לַיְתוֹם וְלָאֵלְמָנָה וְאָכְלוּ בְשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ: תן להם כדי שזענן מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחלי קב חטים וכו':

ד. הנה עיקר מצות ביעור מעשרות הרי נאמרה כבר לעיל בפרשת ראה ושם נאמר מִקְצֵהוּ שְׁלֹשׁ שָׁנִים זָא וּלְמַד שֶׁאֵם הִשָּׁה מִעֲשֵׂרוֹתָיו שֶׁל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וְשְׁנִיָּה לְשָׁמִיּוֹת, שִׁיבְעָרָם מִן הַבַּיִת בְּשָׁלִישִׁית תּוֹצִיא אֶת-כָּל-מְעֹשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בְּשַׁעְרֶיךָ: (בט) וַיָּבֵא הַלְוִי וַיִּטּוֹל מִעֵשֶׂר רִאשׁוֹן כִּי אֵין-לוֹ חֵלֶק וַיַּנְחֵלָה עִמָּךְ וְהִגֵּר וְהִיָּתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ – וַיִּטְלוּ מִעֵשֶׂר שְׁנֵי שָׁהוּא שֶׁל עֵנִי שֶׁל שָׁנָה זו, וְלֹא תֹאכְלוּ אֹתָהּ בִּירוֹשָׁלַיִם כִּדְרָךְ שְׁנוֹקֶקֶת לֹאכּוֹל מִעֵשֶׂר שְׁנֵי שָׁהוּא שֶׁל שָׁנָה זו: וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ תן להם כדי שזענה. מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו'. ואתה הולך לירושלים למעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשקית ומתודה (דברים כו, יג) זערתו הקדש מן הבית, כמו שפירש (קס כו, יב) זכי תכלה לעשר למען יברכה ה' אלהיך בכל-מעשה ידך אשר תעשה. ויש לדקדק בלשונות הכתובים השונים בב' הפרשיות הללו.

ה. בפ' ראה כתיב תוציא את-כל-מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך, ומשמעו שעיקר המצוה היא להוציא מרשותו כל המעשרות ולהניחם בחוץ, דלישנא ד'הנחת בשעריך', משמע שמניחם הפקר לכל, ד'שעריך' בפשוטו הוא רה"ר, ואונקלוס מתרגם בכל מקום את מילת 'שעריך' – 'קירור', והיינו 'עירך', ועיר היינו חוצות העיר ולא בתוך הבתים. ועוד דגם בפסוק השני כתיב וַיָּבֵא הַלְוִי כִּי אֵין-לוֹ חֵלֶק וַיַּנְחֵלָה עִמָּךְ וְהִגֵּר וְהִיָּתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ, ומשמע מיניה, שהם באים ונוטלין מעצמם, ואין צריכין שבעה"ב יתן להם, א"כ ע"כ שהמעשרות מונחין בחוץ כהפקר.

ו. אבל בפ' כי תבוא כתיב וְנָתַתָּה לַלְוִי לַגֵּר לַיְתוֹם וְלָאֵלְמָנָה וְאָכְלוּ בְשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ, משמע שיש בזה דין נתינה שצריך בעה"ב ליתן להם ואינם יכולים ליקח מעצמם. ויש בזה ב' נפ"מ לדינא. חדא שאם תלוי בנתינת בעה"ב, הרי שטובת הנאה היא שלו, דיכול ליתן למי שירצה. אבל אם אין בו דין נתינה, ובאים ולוקחים מעצמם, נמצא דאין לו בזה טובת הנאה. והשנית, דאם יש בו דין נתינה, הרי שיש גם שיעור כמה צריך ליתן, אבל אם אין דין נתינה, אין שייך שיעור בזה.

ז. ובגדרים [פ"ג, ב'] מתני'. קונם שאני נהנה לבריות - אינו יכול להפר, ויכולה היא ליהנות בלקט שכחה ובפאה. ובגמ' [פ"ד, א'] ולא קתני ובמעשר עני, והתניא בבביתא: ובמעשר עני! רבא אומר: כאן במעשר עני המתחלק בתוך הבית לאחר שהכניס תבואתו לאורז ולא הפריש ממנה מעשר עני בגורן לפי שנאנס או שלא מלא עניים ליתן להם, הלכך כי משכח עניים מיזעוי ליה למיתב לסו. דכתיבא ביה נתינה ונתת ללוי לגר וגו', מש"ה אסור ליה לאיתהוויי ובהוא מעשר, כיון דכתיב זיה נתינה, אית זיה טובת הנאה נמי כתרומה, דכתיב זיה נמי נתינה, תתנו תרומה לכהן, כאן במעשר עני המתחלק בתוך הגרנות, כיון דכתיב ביה והנחת בשעריך, שרי ליה לאיתהוויי והא דקתני בצרייתא ליכולה ליהנות ממעשר עני, זאותו המתחלק זעוד שהוא בגורן, דהוא כתיב

ציה והנחת צעעריך, דהיינו צעעת הגורן, והסוא לית ציה טוצת הנאה דהא איהו מנת ליה
הס, וקקיל ליה כל מאן דצעי, ואהכי קריא לאיתכנווי ציה.

ח. ולמדנו בזה, דמעשר עני עיקר מצותו להנתן בגורן, ואז אין בו מצות נתינה, אלא
מניחו שם וכל הרוצה בא ונוטל. ורק אם לא קיים המצוה בגורן, עדיין יש לו חיוב
גם בתוך ביתו, ואז יש בו מצות נתינה. וכל זה מדויק בקראי, דבפ' ראה כתיב
'והנחת בשעריך, ובא הלוי...והגר והיתום והאלמנה ואכלו ושבעו', דכאן מיירי
בעיקר מצות מעשר עני שהוא בגורן, ומ"ש 'בשעריך', הכונה כאן לגורן, וע"ז
אה"כ 'ובא הלוי וגו', שהם באים ונוטלים. אבל בפ' כי תבוא מיירי באופן שלא
חילקו בגורן, ועכשיו עומד בביתו, וע"ז א"ק 'ונתת ללוי וגו', שיש לו מצוה ליתן
לעניים.

ט. ויש להקשות ע"ז דהתינח בפ' כי תבוא א"ק 'ואכלו בשעריך ושבעו', שהרי מיירי
שם בעומד בביתו ומחלק להם, ואה"כ שצריך ליתן להם כדי שביעה, אבל בפ'
ראה מאי האי דקאמר שם נמי 'ואכלו ושבעו', והרי שם מיירי בעומד בגורן, ושם
הרי אמרינן דמניח לפניהם והם נוטלים בעצמם, ומאחר ואין הוא נותן ומחלק הרי
שארין מוטל עליו לדאוג לשביעתם, ומדוע א"ק לשון זו של שביעה. והנה במשנה
[פאה פ"ח מ"ה] שנינו אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים רבי מאיר אומר
חצי קב וקב וחצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבלה. ופ"י הר"ש אין פוחתין לעניים – לכל עני
ועני כשמחלקים מעשר עני בגורן נותנים לו כשיעור זה ואמרינן זירושלמי (הלכה 7) מה טעם
ואכלו צעעריך וקצבו תן להם כלי קצבעו. ובפ"י הרא"ש הוסיף דתוספתא איתא אצל אס
מחלק בתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש, דקרא כתיב צעעריך היינו כשמחלק בגורן אז
דוקא צעעריך כלי קצבעו. ותמיהה רבה קחזינא הכא, שהרי הדברים הפוכים, דקרא
דמייתי בירושלמי 'ואכלו בשעריך ושבעו' כתיב בפ' כי תבוא ושם הרי מיירי
בעומד בביתו, ואיך אמר הר"ש שהוא בגורן. וכן יש לתמוה על התוספתא שהביא
הרא"ש.

י. והנראה, דהנה עיקר קראי הנ"ל מיירי בדין הביעור, דאע"פ שעיקר דין הפרשה
ונתינה של מע"ע בשנה השלישית, לא כתיב אלא הכא, מ"מ עיקר קראי בדין
הביעור קמשתעי, וכדמוכח מלשונות הכתובים, וזמן הביעור תחילתו בערב פסח
כדתנן [מעשר שני פ"ה מ"ו] ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעיית ושל שביעיית היה
בעור. ודין הביעור יש לו ב' ענינים, הא', שאם יש לו פירות בביתו ועדיין לא הפריש
מהם תרו"מ חייב לעשות זאת כעת, כשמגיע זמן הביעור. והוא מבואר במשנה
[מעשר שני פ"ה מ"ח] אמר רבי יהודה בדאשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות, מהרו
והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הבעור, ופ"י הר"ב מהרו ותקנו את פירותיכם –
תרומות ומעשרות לתת אותן לראוי להן, ומעשר שני להעלותו ולאכלו זירושלמי. וזהו פשוטו.
אמנם במשנה ט' איתא מי שהיו פירותיו וחוקים ממנו צריך לקרוא להם שם, וכ' התיר"ט פי'
הר"ב וכבר נתקנו. ולאו דוקא נקט לאפילו קודם שנתקנו נמי כללעיל שכל הפירות שלא הגיעו
לעונת המעשרות פטורים. הא שגגיעו לעונת המעשרות חייבים ואף על פי שעדיין לא הופרשו.
ודין הב', לתת התרו"מ שכבר הופרשו – לבעליהן, כדתנן [שם משנה ו'] כיצד היה
בעור נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעלים ומעשר ראשון לבעליו ומעשר עני
לבעליו.

יא. ועפ"ז יש לבאר לשון הכתוב בפ' ראה מְקַצֵּהוּ שְׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת-כָּל-מְעַשְׂרֵי תְבוּאֹתָיִךְ בַּשָּׁנָה הַהִוא, שהוא מדבר על הדין הראשון הנ"ל, שיש לו פירות בתוך ביתו ועדיין לא הפריש מהם תרו"מ, שחייב עתה להפרישם, ואינו רשאי להותירם בטבליהם, וזה מבואר במ"ש תּוֹצִיא אֶת-כָּל-מְעַשְׂרֵי תְבוּאֹתָיִךְ, ש'תוציא' מתפרש כאן 'תפריש', שצריך להוציא מתוך פירות הטבל את המעשרות והתרומה. ודבר זה מדוקדק בטעמי הפסוק, שהרי המילה 'תוציא' מוטעמת בפשטא שהוא טעם מפסיק, ומיד לאחריה באה המילה את-כל-מעשר, שגם היא מוטעמת בפשטא, וזה תמוה, דלכאורה היה די בפשטא על המילה 'תוציא', ושאר התיבות – 'את כל מעשר תבואתך', הן המשך בלבד, דהיינו שאה"כ 'תוציא' – את מה? – את כל מעשר תבואתך, אבל הפשטה על המילה 'מעשר', מחלקת את המילה 'תוציא' מההמשך, דכל שיש ב' פשטין רצופין, הרי הראשונה היא עומדת לעצמה. והביאור הוא, שאילו לא היה פשטא על המילה 'את כל מעשר', אזי היה מתפרש הכתוב 'תוציא' – מביתך החוצה – את כל מעשר תבואתך. אבל עכשיו שתיבת 'תוציא' נפרדת, אזי מתפרש 'תוציא' – תפריש מפירות הטבל את כל המעשרות בהן הן חייבים. ודו"ק היטב.

יב. ודי"ז הוא לא רק על פירות השנה השלישית אלא על כל פירות שלש השנים האחרונות. וזה מבואר במ"ש מְקַצֵּהוּ שְׁלֹשׁ שָׁנִים, שהיל"ל 'מקץ שלש שנים, שהרי בכל מקום שמדבר על זמן של ימים או שנים הרי הוא אומר לשון 'מקץ', כמו 'מקץ שנתיים ימים ופרעה חלם', וכיו"ב, ואילו לשון 'מקצה' הוא בדר"כ על שטח או אנשים, ומדבר על קצה השטח או קצה האנשים, 'מקצה אחיו לקח'. ובפרשת זו עצמה כתיב בסמוך מְקַצֵּהוּ שְׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמֹטָה, וביאורו – בסוף שבע שנים תעשה שמטה, וא"כ אמאי נקט כאן לשון 'מקצה שלש שנים'. ונראה באמת שהוא משום, שלשון 'מקץ' מציין את סופם של הימים, ואין למה שקורה עכשיו שום שייכות עם הימים שעברו, והימים שעברו משמשים רק למעבר הזמן ע"י ספירתם, אבל אינם משמשים עתה כלום. ולכן לענין השמיטה אמר 'מקץ', כי הימים הנ"ל הם רק נספרים עבור השנה השביעית, וכל דיני השביעית אינם שייכים אליהם. אבל כאן אמר 'מקצה', שמום שבאמת כל השלש שנים משמשים עכשיו, שכל פירות השנים הללו, חייבים עכשיו בהפרשת המעשרות מהם, והרי הם כמקום ושטח הקיים כולו לפנינו, אלא שאנו מציינים קצה אחד שלו, שעכשיו הוא זמן ההפרשה של כל מעשרות הג' שנים הללו.

יד. ועוד יש לדייק מ"ש תּוֹצִיא אֶת-כָּל-מְעַשְׂרֵי תְבוּאֹתָיִךְ בַּשָּׁנָה הַהִוא, ולא נתבאר מה פירוש 'בַּשָּׁנָה הַהִוא', ומה בא ללמד בזה, דלכאורה אין בו צורך, שהרי מדבר על סוף ה'שלש שנים', וא"כ פשוט שמדבר על אותו הזמן, ומהו 'בשנה ההיא'. ולפמשנ"ת הוא מובן היטב, דכיון שהמקרא הזה מדבר על עצם הפרשת התרו"מ של פירות שלשת השנים האחרונות, ודין המעשר שני בשנה הראשונה והשניה אינו כדין השנה השלישית שאז הוא מעשר עני, לכן אומר הכתוב שיפריש מעשרות כל שנה לפי חיוביה, דהפירות של השנה הראשונה והשניה יפריש מעשר שני, והפירות של שנה שלישית יפריש מעשר עני. שהיה מקום לומר שדין המעשרות תלוי בזמן ההפרשה, שאם עומד בשנה השניה

מפריש מעשר שני אבל אם נמצא עכשיו בשנה השלישית יפריש מעשר עני, גם מהפירות של של השנים הראשונות. לכן אה"כ שצריך להפריש מפירות כל שנה לפי אותה השנה בה גדלו, וזהו 'בשנה ההיא', כלומר, בשנה שגדלו בה ואז נתחייבו בכל חיובי השנה.

טו. וְהִנְחַתְּ בְּשַׁעַר יָדְךָ – הנה ידועה מחלוקת הפוסקים בנוסח ברכת התפילין אם יאמר 'לְהִנְיַח תְּפִילִין' בקמץ, או 'לְהִנְיַח' בפתח. והכריע בשו"ע סימן כ"ה, יבדוק להניח בקמץ תחת הה"א, ולא בפתח ובדגש. ובמ"ב סקב"ד כ' להניח צקמץ – קסוף לקון הנחה, כמס"כ 'להניח צרכה אל ציתך' ולא צפת"ת, קסוף לקון עזיבה כמס"כ 'לחמסס אחד הניחו אתי' [לחמוניס]: הנה מבואר דלשון 'הנחה' יכול להתפרש בב' דרכים, הא' היא פעולה שאוחזו דבר בידו ומניחו על הקרקע או על השולחן וכדו'. הב' שאינו עושה כל פעולה, אלא להיפך משאיר הדבר על מקומו ועוזבו שם. ולפי"ז יש להסתפק בלשון זו ד'הנחת בשעריך', אם הוא פעולה שתקח המעשרות ותניחם בשעריך, או שהיא עזיבה שתשאירם במקומם כמות שהם.

טז. והנה בספרי [פיסקא ק"ט] איתא אם אין שם עני הניחו באוצר. והיינו שמפרש מ"ש 'והנחת בשעריך', מלשון עזיבה, שהרי עד עכשיו גם היה באוצר התבואה, ואה"כ שאחרי שתרים המעשרות מהפירות, תשאירם שם במקומם, ומבאר הספרי דזה מיירי שאין כאן עניים, דאם היו עניים חייב ליתן להם. ונראה דדייק לה הספרי ממה שאה"כ לשון 'והנחת' ולא אמר 'והנחתו' כמו שאמר לגבי בכורים וְהִנְחַתְּ לְפִנֵּי ה' אֶלְהֵי יָדְךָ, וזה ההבדל, שאם הוא לשון פעולה שלוקח הדבר ומניחו אזי אומר 'והנחתו', וכמו בביכורים שאוחזו הסל בידו ומניחו על הקרקע, אבל כאן דמיירי שאינו עושה עמו דבר אלא עוזבו במקומו, לכן אמר לשון 'והנחת', כלומר – השאר אותו שם. ואע"פ שכבר הגיע זמן הביעור, מ"מ כיון שקרא עליו שם מעשר עני, ורוצה ליתנו לעניים כשיבואו, סגי בזה, דכבר זכו בו עניים עי"ז. והשתא כשיבואו עניים אין לו בזה טובת הנאה לתיתו למי שירצה, אלא הרי הוא ממון עניים, ויד כולם שוה בו. ומ"מ אה"כ 'ואכלו ושבעו', שעדיין הרי הוא כגזבר עניים שצריך לראות ולחלק ביניהם, שיקבל כ"א כדי שביעה. ולכן הנודרת הנאה ממנו רשאית לקחת המעשר עני ממנו, כי אינו אלא כגזבר ואין לו בו טובת הנאה.

יז. אמנם בפ' כי תבוא אה"כ כִּי תִכְלֶה לְעֹשֶׂר אֶת־כָּל־מַעְשֶׂר תְּבוּאָתְךָ בְּשַׁעַר הַשְּׂעִיטָה, ומשמעו שכלית וסיימת כבר לעשר את כל מעשרותיך, ואינך חסר אלא נתינה ויש כאן עניים, א"כ מחויב אתה ליתן להם עתה שהוא זמן הביעור, וא"כ עדיין אתה הוא הבעלים ויש לך בזה טובת הנאה, ויש בזה דין נתינה, ולכן הנודרת הנאה, אסורה ליקח ממנו, וכנ"ל.

יח. וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לִיתְּוֹם וְלְאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעַר יָדְךָ וְשָׂבוּ: הנה כאן כלל את הלוי והגר והיתום והאלמנה בחדא מחתא, ולעיל בפ' ראה חילק ביניהם שכ' וּבָא הַלּוֹי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנִחְלָה עִמָּךָ וְהִגֵּר וְהִיתְּוֹם וְהָאֲלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעַר יָדְךָ, והטעם משום שבפ' ראה מדבר שאין עניים מצויין ומניח המעשר עני באוצרו וכנ"ל, אבל הלויים מצויים וחייב ליתן להם, לפיכך חילק ביניהם. אבל כאן מדבר שכולם מצוין וחייב ליתן להם, ולכן כלל את כולם בנתינה זו. ומפני כך גם אמר וְאָכְלוּ בְּשַׁעַר יָדְךָ וְשָׂבוּ, ולעיל פ'

ראה אמר וְאֶכְלוּ וְשָׂבְעוּ, משום דשם קאי זה רק על הגר יתום ואלמנה, דרק במעשר עני יש דין נתינה כדי שביעה, אבל במעשר ראשון של הלוי אין דין נתינה כדי שביעה אל יוצא בנתינה של כל שהוא וכמבואר זה בתוספתא [פ"ד דפאה] אין פוחתין לעני בשנת מעשר עני מחצי קב חמין או קב שעורין... ושאר מתנות כהונה ולויה נותן כל שהוא ואינו חושש. אבל הכא שכלל את הלוי עם שאר העניים א"כ מ"ש 'ואכלו' ודאי שקאי גם על הלוי, ולכן הוסיף ואמר 'בשעריך', כי הלוי אינו רשאי להוציא את המעשר לחו"ל, וחייב לאכלו בא"י וזהו 'בשעריך', וכמפורש בספרי [פיסקא ש"ג] בשעריך, מלמד שאין מוציאים אותו מן הארץ לחוצה לארץ. ובוזה מתבאר הפלא ופלא, מה דהפסיק במילת 'בשעריך' בין 'ואכלו' לבין 'ושבעו', והרי היה צריך לומר 'ואכלו ושבועו בשעריך', ומהו זה שעשה הפסק במילת 'בשעריך'. ומוכח מזה ד'בשעריך' לא קאי רק א'ואכלו' דזה כולל גם את הלוי, והוא אסור לו להוציא המע"ר לחו"ל, ולכן אמר 'בשעריך'. אבל ה'ושבעו', לא קאי על הלוי, שהרי אין לו דין נתינה בשיעור שביעה אלא סגי בכ"ש, וא"כ לא קאי זה אלא על הגר והאלמנה, ולכן הפסיק במילת 'בשעריך' כי המעשר עני שרי להוציאו לחו"ל, ודו"ק.

ט. והנה כ"ז אינו עולה יפה עם שיטת הגמ' נדרים הנ"ל אליבא דרבא, וגם מה שפרש"י שם הסוגיא, אינו מתיישב עם דבריו בפ"י החומש. ונראין הדברים דשי' הגמ' אליבא דרבא אינה כשי' הספרי הנ"ל, ונחלקו בפירוש המקראות, ואין כאן מקומו להאריך בזה.

חלק רביעי

ולא נתן לכם ה' לב...עד היזום הזה

השאלות

- א. ויקרא משה אל-כל-ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל-אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל-עבדיו ולכל-ארצו: (ב) המסות הגדולת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם: (ג) ולא-נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה:
- ב. צ"ב, מה כונת משה במ"ש 'ולא-נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה: מדוע ולמה אומר כן לבנ"י, ועל מה נסובה תלונתו. ורש"י פי' ולא נתן ה' לכם לב לדעת - להכיר את חסדי הקדוש צדק הוא ולידבק בו: אבל לא נתפרש מדוע אומר כן, ומה חסרון מצא בעם ישראל.

ג. עו"ק כיון שראו כל מופתי ה' בארץ מצרים כמו שהקדים ואמר: 'אתם ראיתם', 'לעיניכם'. א"כ למאי צריך לב ועינים ואזנים, הלוא ראו ושמעו והאמינו, ומה חסר להם עוד. ועו"ק, דכיון שלא נתן להם ה' לב ועינים ואזנים, א"כ הלוא אנוסים הם, ואיך בא עליהם משה בתוכחה, ומה בידם לעשות.

היה להם לומר – תן אתה

ד. ובגמ' [ע"ז ה', א'] תנו רבנן: מי יתן והיה לבבם זה להם - אמר להן משה לישראל: כפויי טובה אינו מכירין להחזיק טובה לבעלים, בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל: מי יתן והיה לבבם זה להם, היה להם לומר: תן אתה. כפויי טובה, דכתיב: ונפשנו קצה בלחם הקדוק; קל הוא המן, ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם, ואינו יולאין לחוץ, קראוהו קלוקל, וכגונו על כך, והיא היתה להם טובה גדולה, שלא היו לריכין לטרות וללאת שלש פרסאות לפנות, דתניא (ברכות דף סא) כשהן נפנין, אין נפנין לא ללידיהן ולא לפניהן, אלא לאחריהן, ומחנה ישראל ג' פרסאות היה. בני כפויי טובה, דכתיב: האשה אשר נתתה עמדי לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנתו של מקום והוא עשאה לו לעזר. היא נתנה לי מן העץ ואוכל. אף משה רבינו לא רמזה לתוכחה זו להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה, במשנה תורה בערבות מואב אמר להם ולא נתן לכם לב לדעת שיהיו יודעים לשאול מה היה מבקש מכם [אלמלא] אף משה רבינו לא נזכר לתת על לבו דבר זה עד מ' שנה שנאמר: ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה, וכתיב: ולא נתן ה' לכם לב וגו'. אמר רבה, ש"מ: לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין. לדעת סוף דעתו ותבונתו עד מ' שנה שהרי משה לא רמזה לישראל עד מ' שנה.

ה. ובאמת כל המאמר הזה הוא תמוה מאד. חדא, דאיך יאמרו 'אתה תתן', והרי מאמר הי"ת הוא 'מִי־יִתֶן וְהָיָה לְבַבְכֶם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־בְּלִמְצוֹתַי בְּלִ־הַיָּמִים' ועל זה גופא איתא בגמ' [ברכות ל"ג, ב'] ואמר רבי חנינא: הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים, כל הבא על האדם ציד הקדוש צרוך הוא; כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל לדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים. שנאמר: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אתה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד אתה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: לשמר את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום. ומאחר ש"א בח"א ב': גם שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מ"מ פשיטא לביד הקדוש צרוך הוא להטות לב בני אדם לטובה דכמה כתובים מורים ע"ז וכמ"ס לעיל.

ו. ועוצ"ב במאמר זה, דמדוע חשיב להו כפויי טובה, במה שלא אמרו 'אתה תתן', דאינו מובן מהי הטובה שכפרו בה, ואיך הם כפויי טובה בשתיקתם. והתוס' שם ד"ה כפויי טובה ב' לנך קראם כפויי טובה שלא רצו לומר אתה תן לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך. ומאחר ש"א בח"א ב' על פי' זה: והוא לחוק. ונראה לפרש דהיינו כפויי טובה, שלא תשבו להם זה לטובה שיתן להם הקדוש צרוך הוא ויטה לבבם לטובה כלל. והוי השתא דומיא שפיר דבני כפויי טובה, שאדם הראשון לא חשב לו נתינת חסד לטובה, כמ"ס זה פ' אד"מ וכן כפויי טובה לחס הקלוקל כפירוש רש"י ודו"ק:

ז. עוצ"ב, מ"ט באמת לא אמר להו משה לישראל תוכחה זו אלא לאחר ארבעים שנה, ומדוע לא אמר להם זה מיד אחרי המעשה. וביותר קשה מאד, שהרי אלו שעמדו שם אחרי הארבעים שנה לא היו אותם ששמעו את מאמר השי"ת 'מי יתן', אלא בנייהם הם אלו, ונמצא שאת התוכחה אומר לבנים במקום לאבות, וזה

תמוה. ובלשון רש"י נמי צ"ב מ"ש 'אף משה רבינו לא נזכר לתת על לבו דבר זה עד מ' שנה', דמשמע, שנשכח ממנו דבר זה ולא נזכר אלא לאחר ארבעים שנה, ואינו מובן כלל, שהרי היה לו לומר תוכחה זו מיד וכנ"ל, ולמה דחה זאת לאחר זמן.

ת. והנראה לבאר ענין זה כך. דהנה באמת לשון הכתוב שם כך הוא: וישמע ה' את-קול דבריכם בְּדַבְרְכֶם אֵלַי ויאמר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת-קוֹל דְּבַרֵי הָעַם הַזֶּה אֲשֶׁר דָּבְרוּ אֵלַי הִיטִיבוּ כָּל-אֲשֶׁר דָּבְרוּ: (כו) מִי-יִתֵּן וְהָיָה לְבַבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֶתִּי וְלִשְׁמֹר אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי כָּל-הַיָּמִים לְמַעַן יִיטֵב לָהֶם וּלְבְנֵיהֶם לְעֹלָם: והיינו דמכיון ש'היטיבו כל אשר דברו' שאמרו דברים טובים הרצויים בעיני ה'ת, אמר: 'מי יתן והיה לבבם זה', כלומר, לב זה שיש להם עכשיו שהוא רצוי בעיני, יהיה להם תמיד כל הימים, שלא יירדו מדרגתם הנוכחית הגבוהה שהיא 'ליראה אותי'. ומבואר שהשי"ת העיד עליהם שהיו בדרגה עילאה של יראת השם, בזמן מ"ת, עד שבקש שיישארו לעולם במצב זה ולא יירדו ממנו. ומשכבר הימים הייתי נוהג לומר בזה, דחזינן דאע"פ שהייתה דרגתם גבוהה ביראת השם עד שאומר ע"ז השי"ת 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים', מ"מ אומר להם משה שבאמת הרי הם 'כפויי טובה', ואע"פ שאמר להם כן רק לאחר מ' שנה מ"מ, הרי טענתו הייתה על רגע זה שלא אמרו 'תן אתה' מיד כששמעו שאמר השי"ת 'מי יתן'. וש"מ ששפיר יכול להיות האדם במצב רוחני של יראת השם נשגבה, ומ"מ עדיין יכול הוא להיות משחת במידות הנפש, שהרי 'כפוי טובה', הוא מהמידות הפחותות והמשחתות ביותר, ובריש פרשתנו בהבאת בכורים כתיב וּבָאתָ אֶל-הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי-בָאתִי אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתַתּ לָנוּ: וכו' רש"י ואמרת אליו – שְׂאִינְךָ כְּפוֹי טוֹבָה: ואין תיקון המידות נעשה ממילא ע"י עליה ביראת שמים, אלא צריך עבודה מיוחדת בתיקון שורש המידות, מידה ומידה לעצמה. וולפני שנים כשאמרתי ד"ז לפני מרן רשכבה"ג הגראי"ל זצוק"ל, ענה ע"ז תשובה, כנראה לדחות את דברי, ולא הבנתי אז כראוי את דבריו, ולא ירדתי לעומק כונתו, וחבל על דאבדין].

ביאור המלבי"ם

ט. ונעתיק את דברי המלבי"ם: ושמענו ועשינו, כי כששמענו הדבור מפי הקדוש צרוך הוא בעלמנו היו כמלאכי השרת שכלים מופשטים מחומר וע"כ הקדימו נעשה לנשמע, כמ"ס במלאכי השרת עושי דברו לשמוע בקול דברו כי משיגים הכל מעלמם, ועתה נשוב להיות בני צקר מלובשים בחומר שתחלה נשמע ואח"כ נעשה: (כה) וישמע ה' את קול דבריכם, ר"ל ששמע וקבל את דבריכם כמ"ס היטיבו כל אשר דברו, ר"ל כי ה' צרא את האדם שיהיה לו יאה"ר המסיתו לחטא ושיהיה לו בחירה לבחור בטוב וזרע, כדי שיוכל לתת לו גמול ושכר טוב אם יבחר בטוב, משא"כ כל הנבראים חוץ מן האדם אין להם בחירה וא"כ אין מגיע להם שכר ועונש כיון שהם מוכרחים במעשיהם, וזה תכלית הצריחה שימלא אדם שהוא חפשי במעשיו לטוב ולרע וכשבוחר בטוב מאל בחירתו מגיע לו שכר ולתכלית זה צרא את כל, כדי שיוכל להטיב לשומרי מצותיו, ובעת שעמדו ישראל במעמד הנבחר נעשו כמלאכי השרת והתפשטו מן

חומרם וגבר הרוחני על הגשמי, וכמ"ס חז"ל שאז פקע יאה"ר מלצם, ואם היו נשארים במעמד הזה להיות כמלאכי השרת היו מוכרחים במעשיהם על הטוב ולא היה נשלים חפץ ה' שימלא אדם שי"ל יאה"ר ובחירה ושמגיע לו שכר על מעשיו, וע"כ כשבקשו שיחזרו להיות כצבאשונה בני אדם מעוטפים בחומר ובעלי יאה"ר ובחירה הוטב זה בעיני ה' כי לתכלית זה ברא את האדם, ועז"א: (כו) מי יתן והיה לצבם זה להם, ששם לצב הנזכר בכתבי הקדש מליין כח הממשלה אשר בנפץ לעשות כחפלו (כמ"ס צפי' ספר משלי), ועתה שנעשו כמלאכי השרת אין הלבב שלהם באשר אין להם בחירה, ועתה יהיה הלב להם, ר"ל שיהיה מיוחד להם כי יהיו חפשים לעשות כפי בחירתם לצבם, וידוע שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כי על יראת שמים ניתן הבחירה ביד האדם, אבל כאשר נעשו כמלאכי השרת במעמד הר סיני היה גם יראת שמים בידי הקדוש ברוך הוא כי היו מוכרחים ע"ז ולא שייך שיאמר ה' מי יתן והיה, אחר שהוא בידו, רק עתה שיהיה לצבם ברשותם ויראת שמים תהיה ברשותם לא ביד ה' מי יתן שצבם זה אשר הוא להם ר"ל שהוא ברשותם, מי יתן שיהיו כן ליראה אותי ולשמור מצוותי כל הימים על ידי טוב בחירתם, וזה ייטב להם ולבניהם לעולם, משא"כ תחלה כשלא היה להם יאה"ר ובחירה לא יאזיר שייטב להם היינו שיתן להם שכר, וכל חפץ הקדוש ברוך הוא בצריאת עולמו היה כדי שיוכל להיטיב לבירותיו: (כז – כח) לך, לכן לך אמור להם טובו לכם לאהליכם שתופסק מכם המלאכיות וההתפשטות מן החומר ותשובו להיות בני אדם, ואתה שכבר עלית למרום מופשט מן הגשם כאחד מלצבא מעלה פה עמד עמדי, ותהיה השליח מאתי ללמד אותם את כל המצוה, ועשו בארץ ר"ל והם יקיימו המצוות בארץ אשר אנכי נותן להם לרשתה להיות כבני אדם בארץ, יורשים אותה ועובדים עבודתם לא כצבא מרום נפרדים מן הארץ:

י. והחזו"א א"ח סי' קנ"ו ב': דברים ה' כ"ז מי יתן וגו' המקום ב"ה מניח את הבחירה ביד האדם, אבל האדם רשאי להכריח את רעהו לעבודתו ית', בין בכפי' בין בפיתוי, ולא הוי ביטול הבחירה, כיון שהמעשה עושה בבחירה, וכל ישראל כאיש אחד. והיינו מי יתן, שיהי' בין לדיקי הדור, משתדלים לקרב לב כל העם לעבודתו ית', אבל המקום ב"ה, אינו נותן בצבם את הקירוב, דא"כ לא יתיחס הדבר לברואיו. אמנם, אם יש מתפלל לפניו ית' על הקירוב, ותפלתו נשמעת, מתיחס הקירוב שעושה הקב"ה – לברואיו, כיון שנעשה ע"י תפלת נבוא, והיינו לאמרו ע"ז ה' א', היה להם לומר, 'אתה תן, ור"ל, ועי"ז היה אפשר לו להקב"ה לעשות הקירוב, כיון שהוא ע"פ תפלתם.

יא. ועפ"י הנ"ל הבל א"ש, דבנ"י בקשו ממושה לחזור למדרגתם הטבעית שהבחירה תהיה בידם, ולא יהיו כמלאכים שאין להם בחירה, וע"ז אמר ה' שאתן כן נכונים דבריהם, אבל 'מי יתן' שתשאר להם מדרגת היראה שהיתה להם בשעת מ"ת גם כשתחזור להם הבחירה, והיו צריכין לומר ע"ז 'אתה תתן', שאמירה זו היא תפילה ובקשה מהבו"ת שיעזרם על כך להשאר במדרגתם, ומה שלא אמרו כן, משום שסברו, שאם ישיגו המדרגה הזו ע"י תפילה, שוב אי"ז חשיב שהוא מצד הבחירה שלהם, שהרי קבלו ד"ז מאת הבורא, ומה שנתן להם זה מחמת תפילתם לא נחשב בעיניהם שבא ע"י בחירתם, אלא כמתנה מהשמים וכמו שהיו בשעת מ"ת, ולכן לא רצו לומר כן, שזה נראה סותר לבקשתם לחזור למציאות הבחירה.

יב. וע"ז אמר להם משה, שסברתם זו אינה אמת, ומה שחשבו כן, הוא משום שנטועה בלבם מידת 'כפיית הטובה' שירשו מאביהם, והיה נראה להם שישתעבדו מתוך כך לנותן הטובה, וכמ"ס התוס', ואע"פ שבא ע"י תפילתם, מ"מ סברו שהיא טובה

מהבורא ולא רצו להשתעבד לו על כך. נמצא שמידה זו הטתה את דעתם לסבור שאם באה המדרגה הזו ע"י תפילתם אי"ז חשוב שהשיגו זאת ע"י בחירתם, והם רצו להיות במציאות של בחירה וכנ"ל. ונמצא שאין כאן תוכחה על מידה זו של כפיית הטובה, משום שזו ירושה הייתה להם מאבותם, אבל יש כאן ביאור האמת ע"פ תורה, שיש להתפלל על מעלות רוחניות, משום שאם מתקבלת תפילתו בזה, ג"ז חשיב שבא ע"י בחירתו, ולא כמתנת שמים בעלמא. ועוד בא ללמד שמידות שאינן מתוקנות, משבשות סברת האדם ובא לכלל טעות ביסודות הדת.

אַרְבַּעִים יוֹם

ג. והנה מצינו שמספר הארבעים משמש בכמה מקומות בתורה. בפרשת נח וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל-הָאָרֶץ. ושם וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת-חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה: וברש"י מקץ ארבעים יום - משנלאו לאשי הכניס: ובפרשת משפטים וַיְהִי מִשָּׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה. והיה כן ג' פעמים, בפעם הראשונה לקבלת התורה והלוחות הראשונות. בפעם השניה להתפלל על ישראל אחרי מעשה העגל. בפעם השלישית לקבל לוחות השניות ולהתבשר 'סלחתי' ביוהכ"פ. ואליהו הנביא [מלכים א יט, ח] וַיִּקָּם וַיֵּאבֵּל וַיִּשְׁתַּה וַיִּלֶּךְ בְּכַח הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הָרַ הָאֱלֹהִים חָרַב: וביונה [ג, ד] וַיִּחַל יוֹנָה לָבוֹא בְעִיר מַהְלָךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֵּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַיָּבִינָה נְהַפְכָת: וכ' מלבי"ם 'והרי"א פי' שמ"ס ונינוה נהפכת נתקיים בכל אופן שהיה הכוונה או שתהפך צמנטה ומרעה לטובה או שתהפך ממס. וְהַפִּילֹה הַשֵּׁפֶט וְהַכְהִי לַפְּנֵי בְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר: (ג) אַרְבָּעִים יָבִינֵנוּ לֵאמֹר. וברש"י במספר - ואינו נקוד במספר, למד שהוא לזוק, לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים, אלא מנין שהוא סוכס ומשלים לארבעים, וכן ארבעים חסר אחת:

ד. הצד השווה בכלם, שבארבעים יום יכולה להתהוות מציאות חדשה בעולם, שזוהי סגולת מספר הארבעים. אחרי ארבעים ימי המבול נעשה עולם חדש. אחרי ארבעים שנראו ראשי ההרים, היה אפשר לפתוח התיבה שנסתנה מציאות העולם. ארבעים יום שמושה בשמים ניתנת תורה לישראל שזו נמציאות חדשה בעולם. ארבעים יום של תפילה מבטלת הגזירה של 'אשמידם', ונוצרת מציאות חדשה. ארבעים יום נוספים יוצרים מציאות של סליחה וכפרה ויום הכפורים. ובנינוה ארבעים יום הופכים המציאות או לבטל הגזירה או להפיכת העיר. ומלקות ארבעים הופכים אדם מטוב לרע. ובזה יש לבאר ג"כ ענין הארבעים יום שמר"ח אלול עד יוה"כ, שענינם הוא להגיע לתשובה גמורה ביוה"כ, שהיא מצות היום ואין יוה"כ מכפר אלא לשבים, ולהשיג הדרגות הגבוהות של תשובה כמבואר בשערי תשובה לרבינו יונה, ועוד יתפלל בעל התשובה אל הקס למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו, ושיחפון בו וירלכו ויעתר לו כאשר אם לא חטא, כענין שכתוב בדברי אליהוא על בעל התשובה אחרי היסורים (איוצ לג, כו): יעתר אל חלוק וירלכו, כי יתכן להיות העון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזרה, ואין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירלח מידו, ותאות הדריקים מן ההלכות להפק רלון מהקס ושיחפון בהם. ורלונו - החיים הקיימים והאמתיים

והאור הגדול הכולל כל הנעימות, כענין שנאמר (תהלים ל, ו): חיים ברצונו, ונאמר (שם פ, כ): ה' אלקים לבואות השיבנו הארץ פניך ונושעה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים מזמור פ): אין לנו אלא הארץ פניך, והוא ענין הרצון, וכבר הקדמנו ובראנו זה. על כן תראה בתפלת דוד בעת התשובה, אחרי שנאמר (תהלים נא, ז): הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני, התפלל עוד על הרצון, להיות רצון השם יתברך בו כקודם החטא, ואמר (שם פסוק יג): אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני. אחרי כן התפלל ואמר (שם פסוק יד): השיבה לי ששון ישעך, שיהיו נסי ה' וישעו מלויים אתו ושתלל עליו רוח אלקים כאשר בתחלה. אחרי כן אמר (שם): ורוח נדיבה תסמכני – פירוש: הנה קטונתי מפני פשעי ואינני ראוי לנסוך ולהגלות עלי זרוע קדשך; ואם נשאת עון חטאתי, אינני כדאי להיות נאהב ורצוי כירחי קדם, אבל זרוע נדיבה תסמכני, כי אין קץ לנדבתך וטובתך. ובא "ורוח" בחסרון בי"ת, כמו (בראשית כז, לז): ודגן ותירוש סמכתיו. וכענין הזה אמר הושע עליו השלום (הושע יד, ה): ארפא מקובתם אוהבם נדבה. ענין "אוהבם נדבה" כענין מה שנאמר דוד "ורוח נדיבה תסמכני": וענין התשובה כידוע שנעשה ע"ז אדם אחר ומציאות חדשה, ובלשון הרמב"ם והלכות תשובה פ"ב ה"ד] מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וכו'.

טו. ועפ"ז י"ל דזמן זה של ארבעים שנה שהלכו בני"ב במדבר, הוא זמן מסוגל לפתיחת הלב להבנה עמוקה בתורה, וזמן זה היה שוה בכלם גם בזקנים וגם בצעירים, משום שמתחילים למנותו מזמן קבלת התורה, שהיא החכמה האמיתית, ועל ידה ניתן להגיע להבנה מושלמת בעניני עבודת ה'. ומכיון שכך, שפיר יכול בעת משה ללמד את בני"ב יסוד גדול, שבעקימת המידות מתעקם גם השכל, וע"י הדבקות בתורה ארבעים שנה, מתיישרות המידות ומתיישר גם השכל, ולכן לא רמוז להם אלא בסוף הארבעים שנה, דקודם לכן, לא היו יכולין להבין דבר זה.

טז. והנה רש"י פ' האזינו [ל"ב, מ"ו] ב' שימו לבבכם – לריך אלם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה, וכן הוא אומר (יחזקאל מ, ז) בן אלם ראה צעניך ובראזניך שמע וקיס לבך וגו', הרי דברים קל וחומר, ומה תצנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה לריך אלם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין, דברי תורה שהן כהרצין התלויין בשערה על אחת כמה וכמה: למדנו שקנין התורה תלוי בלבו ובעיניו ובאזניו, שכולם צריכין להיות מכוונים ומשועבדים להבנת התורה. וזו כונת משה במ"ש להם וְלֹא־נִתְּן ה' לְכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאֹת וְאָזְנַיִם לְשִׁמֹּעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, דג' דברים הללו שהם לב ועינים ואזנים, הנצרכים להבנת התורה, לא היו לכם עד היום הזה, דכל זה משיגים רק אחרי ארבעים שנה. ומזה למד רבה שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעין שנין, וכ' הרע"ב במסכת אבות פ"ה משנה כ"א: בן ארבעים לבניה - שלאחר ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר אמר להם משה (דברים כ"ט) ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה: